

Tabeh Sobat

Brieven uit Indië

De schilderijen

Gerrie Wachtmeester

HERINNERINGEN
UIT MIJN
DIENST
TIJD

4 JUNI
'45

4 NOV. '48

UTRECHT '41

SPACER-CAMP
24 NOV. '41

UTRECHT '41

UTRECHT '41

SOKARADO
'41 - 1942 - 1944

IN DE AMF EISEN
OP MALAKKA '41

IN DE EISEN
OP MALAKKA '41

SOKARADO

Tabeh Sobat Brieven uit Indië

De schilderijen

Gerrie Wachtmeester

Maart 2019

Inleiding

Voor mij begon het met een mail van mijn broer Melle met als onderwerp „Brieven uit Indië”. Hij had na zijn pensionering een samenvatting gemaakt van de ruim 360 brieven die mijn vader als oorlogsvrijwilliger (OVW-er) uit Indië aan mijn moeder in Nederland had gestuurd.

Ik wist dat hij als oud-journalist „Pa” had beloofd iets met die brieven te doen. Hij had bij de teksten ook foto’s geplaatst uit het album van mijn vader en dat bracht mij op het idee om mee te doen met schilderen en er een gezamenlijk project van te maken om mogelijk een breder publiek te bereiken.

Na een kort enthousiast overleg was de samenwerking een feit. Pa, die in 2007 aan de gevolgen van longkanker overleed, zou het ongetwijfeld prachtig hebben gevonden dat ik ook mee ging doen.

Ik ging met de ruim 400 foto’s uit het album van mijn vader aan de slag. Want de vraag was: welke foto’s zou ik schilderen en hoe zou ik dat doen? De foto's waren genomen met een in die tijd voor „de gewone man” gangbare Agfa Box voorzien van een objectief met een vaste brandpuntafstand met slechts één sluitertijd van circa 1/50.

Ik koos vooral de niet-statische foto’s uit die meestal wat onscherp en vaak ook sterk convergerend zijn en besloot dat juist te gebruiken om de sfeer van die oude foto’s te benaderen. Het klakkeloos naschilderen van die kleine zwart/wit foto’s van gemiddeld 4 x 8 cm was geen optie: dan kun je ook gewoon grote afdrukken maken en die exposeren. Originele kleurenfilm-beelden uit die tijd die ook niet zo’n beste (kleur)kwaliteit hadden, complementeerden mijn benadering om het geheel in een beperkt kleurenpalet te maken.

Als uitgangspunt nam ik: de eerste is pas af als de laatste ook klaar is. Op die manier gaf ik mezelf de ruimte om de gekozen benadering en de daarbij behorende techniek gedurende het hele traject te ontwikkelen. Daarbij heb ik de werken niet op tijdlijn geschilderd, maar vooral vanuit de technische aspecten.

Gaandeweg legde ik steeds meer symboliek in de schilderijen van 80 x 120 cm en ondervond ook wat het met me deed om dit te schilderen. Ik leefde me steeds meer in en daardoor kwamen herinneringen aan mijn Pa en uit mijn jeugd naar boven.

Het is onduidelijk welke foto's Pa zelf gemaakt heeft. Onderling werden „rolfilms“, negatieven en foto's uitgewisseld om de kosten te drukken.

Mijn motivatie om aan het project deel te nemen werd nog sterker toen ik de reactie van mijn dochter hoorde na het lezen van de brieven. Ze was stomverbaasd over de leefomstandigheden van Opa in het naoorlogse Nederland en Indië, waarover in geschiedenisboeken nauwelijks wordt gerept. Voor die derde generatie zijn de omstandigheden van 70 jaar geleden een eye-opener: geen telefoon, tv, computers of mobieltjes en een generatie die zeer plichtsgetrouw aan de overheid was.

De schilderijen toon ik zonder lijst omdat het een stukje geschiedenis betreft dat ook niet echt verdient om ingelijst te worden. Het meeschilderen van de zijkanten om de dieptewerking te versterken, levert verrassende effecten op.

Appèl op het Lidodek

februari 1946

Op dit schilderij zien we het zogenaamde Lidodek van de „Nieuw Amsterdam”, een voor troepentransport omgebouwd passagiersschip. Het Lidodek was de grootste ruimte om aan sport en spel te doen en hier werd ook appèl gehouden. Omdat er hooguit zo’n 260 man tegelijk op appèl konden, was er een roulatie-systeem. We zien het moment dat de commandant achter de luchtkoker van zijn adjudanten verslag ontvangt nadat ze de soldaten hebben geïnspecteerd.

Wat mij het eerste trof in de foto was de tegenstelling tussen de mannen die aan het appèl deelnamen en die nog moesten of al geweest waren. Opvallend was dat van degenen die aan het appèl meededen de gezichten niet goed zichtbaar waren, terwijl van de anderen de gezichten en hun individualiteit wel duidelijk te zien waren.

Toch heb ik alle mannen als individuen geschilderd, in grootte en omvang verschillende mensen en geen soldaten zonder gezicht. Toen ik overdacht wie van deze mannen niet weer thuis gekomen zijn, gaf de foto hier zelf een oplossing voor. Door de tijd aangetast zaten er wat vlekken op waardoor je sommige mannen niet goed kon zien. Gelijk dacht ik aan het lied „Old soldiers never die, they simply fade away”. Door de vlekken na te schilderen, symboliseerde ik de strekking van het lied, maar ook dat 24 mannen van het Drents Bataljon, de 1-1-R.I. waar mijn Pa deel van uitmaakte, gevallen zijn. „Voor eeuwig thuis gevaren”, zoals de commandant het bij terugkeer in 1948 uitdrukte.

De verschillende baretten riepen aanvankelijk vragen op, maar uit de brieven van Pa bleek dat ze die in de meeste gevallen zelf moesten aanschaffen.

Eén militair kijkt op een prominente plaats op het schilderij in het niets (gevangen in zijn gedachten), een andere heeft zich in de schaduw teruggetrokken en dacht wellicht: wat staat ons na aankomst te wachten... De laadbomen en de luchtkoker symboliseren het latere militaire geweld als waren het kanonnen.

Noodbrug over het Wonokromokanaal

juni 1946

Omdat de brug over het Wonokromokanaal bij Soerabaja verwoest was, werd er een noodbrug gebouwd. Die was niet alleen voor militaire doeleinden, ook de lokale bevolking maakte dankbaar gebruik van de herstelde oeververbinding.

Wat me op de foto opviel dat alle „Belanda’s” met hun gezicht naar de camera kijken en de enige Ambonese man in het peloton naar de Nederlandse mannen kijkt, alsof hij de brug in dank aanvaardt. Waardoor min of meer gesymboliseerd werd dat de brug ook voor de bevolking was bedoeld.

Of dit zo geësceneerd is, is zeer de vraag maar ik moet zeggen dat de foto's die ik interpreteerde alle -gewild of ongewild- een interessante compositie hebben, al moest ik bij deze net als bij het Lidodek de boel wel rechtzetten opdat „het water niet van het schilderij afloopt” en heb ik al te gekke vertekeningen afgezwakt.

De varkensjagers van Berbek

augustus 1946

Dit beeld is duidelijk geënceneerd. Het lachende jongetje tussen de benen van de soldaten mocht blijkbaar ook op de foto. Wellicht moest mijn vader daarbij aan zijn inmiddels geboren zoon denken.

Het steentje tussen de twee toekijkende dorpsbewoners zal daar niet bewust zijn neergelegd, maar is wel een voorbeeld dat er soms compositorische „cadeautjes” in de foto’s zitten.

De man geheel links is doorgeschilderd op de zijkant. Omdat ik de werken niet inlijst geeft dat een extra diepte-effect.

Ik schilder bij alle schilderijen de zijkanten mee, maar bij deze geeft het een heel speciaal effect. Voor de kleine en grote mensen onder ons: de boven en onderkanten zijn ook meegeschilderd.

Meestal werden de wilde varkens voor eigen consumptie geschoten, maar regelmatig werden ze verkocht aan vooral Chinezen (moslims eten geen varkensvlees) en werd met de opbrengst de pelotonskas gespekt. Als dank voor het geleverde vlees werden soms heerlijke maaltijden voor de soldaten klaar gemaakt.

Begravenis van Wolf

december 1946

In dit schilderij benadruk ik de twee vrouwfiguren op de achtergrond. Tussen hen en de soldaten is een hek. In mijn regulier werk schilder ik bij een afrastering nooit draden tussen de palen. De paaltjes zijn daar symbolische afsluitingen en omdat er geen draden tussen zitten kun je keuzes maken en andere wegen begaan. Hier zijn die draden er wel als afscheiding tussen twee werelden. Wie zijn die figuren, Indo's, verpleegsters? Voor mij symboliseren ze het thuisfront.

Daarnaast verwerk ik een verhaaltje uit „Op klompen door de Dessa” waarin een veteraan vertelt dat hij jongens moest herbegraven in 1949. Telkens als hij bij de erebegraafplaats kwam, zag hij de palmbomen als de kruisen van Golgotha. Ik heb de palmbomen boven de vrouwen als kruisen geschilderd.

De nu herkenbare Nederlandse vlag (de rode baan voegde ik toe) is ook symbolisch: niet alleen de kist met Wolf maar ook de last van de vlag waarvoor hij gestorven is, wordt gedragen. Noem het maar: voor God (de kruisen), Koningin (de vlag) en Vaderland (de twee vrouwfiguren/het thuisfront).

De hoofdpersonen, de dragers, komen uit het licht en gaan naar de duisternis. De sergeant voorop associeer ik met mijn vader die slechts de naam en niet de rang wachtmeester had.

Van deze plechtigheid zijn opvallend veel foto's gemaakt, wat wel aangeeft dat het sneuvelen van Wolf in een vuurgevecht veel indruk heeft gemaakt. Dit was wat de in overpeinzing teruggetrokken soldaten op het Lidodek, maar ook mijn vader te wachten kon staan: in een kist komen te liggen en je zoon nooit zien.

De sergeant op het schilderij loopt er „verslagen” bij.

Volleyballen in Medan

december 1946

Hier heb ik geen symboliek toegevoegd. Deze scène wilde ik er graag bij hebben omdat het niet alleen vechten was, maar naast verveling ook ontspanning. Als was het best spannend als hen tijdens het spelen soms de kogels om de oren vlogen, als het bestand weer eens geschonden werd.

Destijds was volleybal, zeker op het platteland, een tamelijk onbekende sport. Bij terugkeer in Nederland was mijn vader betrokken bij de oprichting van een volleybalclub. Ook ik ben op volleyballen gegaan. Als je in het vizier van je Pa wilt komen, dan ga je natuurlijk zijn lievelingssport beoefenen.

De Mortiergroep

februari 1947

Een vriend zag dit schilderij, dat ik als eerste schilderde maar als laatste afmaakte en zijn reactie was: „Dat is Indië”. Hij is geboren in Indonesië en doelde op mijn kleurgebruik dat op de kleur van traditionele batik kleding lijkt. Sinds die opmerking hing een batik blouse, die mijn vader op een latere reis naar Indonesië meegenomen had, op mijn atelier.

Op Oudejaarsdag schilderde ik aan dit werk tot aan de avond om daarna de jaarwisseling te vieren. Alle twaalf schilderijen-in-woording stonden rondom mij waardoor ik eigenlijk midden in het dagboek van mijn Pa zat en me goed kon inleven hoe het geweest moest zijn. Helemaal toen ik even naar het balkon ging en recht onder mij op mortierbuizen lijkende vuurpijlen werden afgeschoten.

Hoewel de foto geen echte gevechtssituatie weergeeft, was ik dermate van slag dat het een hele tijd duurde voordat ik weer rustig werd. Ik ben het huis verder niet meer uit gegaan.

Mijn Pa zit in het midden als schutter/richter en draagt net als de anderen geen gehoorbescherming. Mogelijk heeft dat er toe bijgedragen dat hij op latere leeftijd een gehoorapparaat nodig had.

Om de dramatiek te versterken schilderde ik de bomen op de achtergrond suggestief met de schijn van rookwolken of brandhaarden.

Mijn Pa wist zeker dat hij met zijn mortier mensen heeft gedood, maar niet hoeveel. Als het na een mortierbeschieting stil werd, was de vijand gevluht of gedood. Doden en gewonden werden vrijwel altijd meegenomen.

Patrouille langs de sawa's

februari 1947

Op de voorgrond loopt mijn Pa, mijn stoere Pa, de held. Deze associaties heb ik bij dit werk. Met zijn persoonlijk wapen in de hand loopt hij er vervaarlijk bij en dan zie ik hem weer in de 1^e klas op de middelbare school binnenkomen toen wij moesten nablijven en hij de docent sommeerde om ons naar huis te laten gaan. „De eerappels worden kold, metkommen en de rest ook noar huus”. Dan zeg je als docent niet zo snel „Nee” en hij was gelijk ook de held voor mijn klasgenoten.

Hier is de plant op de voorgrond ook weer zo'n compositorisch cadeautje. Ik heb met veel plezier aan dit schilderij gewerkt omdat allerlei herinneringen uit mijn jeugd naar boven kwamen. Op kampeervakantie begon het 's nachts een keer gigantisch te regenen en te onweren. Ik werd bang maar mijn geruststellende vader lag naast mij in de tent. Nog steeds als het regent denk ik daar aan helemaal omdat de regen op een lichtkoepel naast mijn slaapkamer klinkt alsof je in een tent zit. Er overkomt mij dan een veilig gevoel: stoere Pa waakt over mij.

Vertrek uit Mariëndal

mei 1947

Dit schilderij symboliseert als het ware de aanloop naar de 1^e politionele actie. Rond deze tijd wisten de soldaten dat een grote operatie ophanden was.

Op de originele foto is een strak blauwe lucht te zien maar ik schilderde een wolkenlucht die boven de jongens aan het betrekken is. Al zagen de manschappen de actie als een logische respons op de vele bestandschendingen, achteraf kwamen de politionele acties als een donkere wolk boven de soldaten te hangen. De palmbomen links voegde ik toe voor meer evenwicht in het schilderij.

In het Nederland van toen waren de meningen verdeeld. In september 1946 waren er bijvoorbeeld grote protestdemonstraties in Amsterdam. Op wagons van troepentreinen waren opschriften te lezen als „Vleestransport Amsterdam-Batavia”. Duizenden dienstplichtigen verzetten zich tegen uitzending naar Indonesië. Toch kon blijkens een opinie-peiling het militaire optreden wel rekenen op de instemming van een (kleine) meerderheid van de bevolking.

Bestorming brug

mei 1947

In tegenstelling tot de foto van de mortiergroep is de foto die ik hier gebruikte wel van een echte gevechtssituatie, genomen achterop een brencarrier. Daardoor is de foto niet geheel scherp. Hier maakte ik dankbaar gebruik van door het ook onscherp te schilderen waardoor een spannende dynamiek ontstaat.

Bij zo'n bestorming rijden carriers meestal voorop waardoor soldaten in dekking aan de overkant kunnen komen. In dit geval was de brug in brand gestoken en konden de carriers er niet over. Vlak voordat deze foto genomen is, had mijn vader vanaf de carrier mortiergranaten gegooid op de stellingen achter de brug.

Verwoestingen in Deli toea

juli-augustus 1947

Van 21 juli tot 5 augustus vond de 1^e politionele actie plaats. Mijn Pa lag toen in het hospitaal met een gezwel aan zijn hak.

Hij nam zelf dus niet deel aan de actie maar maakte of verschaftte zich wel foto's van de gevolgen, zoals in dit schilderij van de verwoestingen in Deli toea.

Voor de dramatiek in het beeld heb ik de brandhaarden wat laten oplaaien alsof het net gebeurd is.

Bij vuur en rook moet ik denken aan roken. Sigaretten waren in die tijd een belangrijk betaalmiddel in zowel Indië als in Nederland en vrijwel iedereen rookte, ook mijn Pa.

Bij het overlijden van mijn vader is voor de rouwkaart een afbeelding van één van mijn schilderijen „Vossenbergr” gebruikt.

Toen hij al ziek was, wilde hij perse dat ik met hem naar een plekje fietste omdat hij vond dat het echt iets was voor mij om te schilderen. Het was een prachtig mooie herfstdag en achter een heuveltje dat „Vossenbergr” werd genoemd, zag je de ondergaande zon. Het was niet mijn bedoeling om daarmee het einde te symboliseren. Integendeel zelfs, dat licht op de achtergrond was mijn toekomst.

Op dit schilderij zie je dat ik geen draden tussen de paaltjes heb geschilderd. Je kunt de gemakkelijke weg kiezen maar ook links of rechts over de weilanden naar het licht, naar je toekomst gaan, een vrolijke in het licht staande toekomst. Toch werd en is het een zeer goed verkopende condoleancekaart bij Art Revisted.

Op de binnenkant van de kaart van Pa stond bovenaan: Tabeh Sobat (vaarwel vriend/makker). Zelfs tot in zijn dood symboliseert dat zijn verbintenis met Indië; hij hield van Indonesië en haar mensen.

Evacuatie van Petoembah

juli-augustus 1947

Hier zien we de evacuatie van een door terugtrekkende „extremisten” in brand gestoken dorp met hoofdzakelijk Chinese bewoners. De soldaten werden met gejuich begroet. Ze waren oorspronkelijk immers gekomen om voor „orde en rust” te zorgen.

Het schilderij spreekt voor zich. Compositorisch heb ik wat palmbomen toegevoegd om het schilderij in evenwicht te brengen.

In mijn ouderlijk huis hingen, zoals bij veel Indië-veteranen, twee Indonesische krissen boven de schoorsteenmantel. Ik vond dat maar enge dingen. Soms werden ze eruit gehaald om te laten zien dat er een gleufje in het lemmet zat waar gif in gedaan kon worden voor een nog dodelijker effect.

In een van de vele veteranenverhalen die ik gelezen heb, schreef een veteraan nadat hij op hoge leeftijd zijn hart luchtte over zijn tijd in Indië: "Nu kunnen ze van de muur." Voor hem stonden de krissen symbool voor zijn zwijgen.

En dat gebeurde veel: er werd over gezwegen. Voor de soldaten van toen was er ook geen opvang als ze een trauma hadden opgelopen en velen leden daar aan. Gelukkig heeft mijn Pa er geen oorlogstrauma aan overgehouden.

Wegversperringen

oktober 1947

Om de Nederlandse opmars te vertragen, werden wegversperringen gemaakt door o.a. bomen te kappen of door grote gaten in de weg te maken. Deze blokkades waren soms dermate effectief dat sommige eenheden dagenlang zonder voedsel kwamen te zitten omdat bevoorrading over de weg niet mogelijk was.

Met van handdoeken gemaakte letters en cijfers werden vliegtuigen er op geattendeerd hoeveel man eten nodig hadden: „60 man eten” zie je op één van de foto's staan.

Van de vertekening van met name de bomen maakte ik dankbaar gebruik. Het lijkt alsof de bomen op je af komen dan wel echt wijken.

Nawoord

In eerste instantie wilde ik tien schilderijen maken, maar daarmee vond ik dat ik niet het hele verhaal geschilderd had en zo werden het er uiteindelijk twaalf.

Je zou de werken kunnen zien als de twaalf „apostelen” die het verhaal vertellen van die gewone soldaten die in Indië gevochten hebben in het perspectief van hùn tijd en niet in die van de onze.

De geschiedenis kun je niet veroordelen. Er is maar één geschiedenis, al kan de beleving van die geschiedenis heel verschillend zijn.

Wat als er niemand was gegaan en de ruim honderdduizend Nederlanders en Indische Nederlanders waren aan hun lot overgelaten, hoe zou dan achteraf geoordeeld zijn?

Gerrie Wachtmeester

www.gerriewachtmeester.com

